

Čápi černí málem zmizeli z naší přírody

Čápi černí (*Ciconia nigra*) jsou svým životem vázáni na les. Najdeme je nejčastěji v rozsáhlých starších hvozdech, ať listnatých, smíšených nebo i jehličnatých, se stromy vhodnými pro stavbu hnízd, která si většinou stavějí v hloubi mohutných korun, a na silných větvích. Čápi černí se zdržují v blízkosti vodních toků, respektive vodních ploch, avšak vždy v místech, kde je klid. Především v rané fázi hnízdění jsou citliví na vyrušování a na změny krajiny způsobené nevhodnými lesnickými zásahy. Možná právě proto s oblibou vyhledávají k osídlení chráněná území, neboť omezování lesnického hospodaření a potlačování dalších rušivých lidských aktivit vede k vytváření podmínek vhodných pro vyvedení mláďat. V České republice i v ostatních evropských státech počet čápů černých v období od poloviny 19. století do poloviny 20. století výrazně poklesl, a teprve v druhé polovině 20. století začaly hnízdit populace opět vzrůstat.

Hnízdní areál čápů černých, patřících do řádu brodiví (*Ciconiiformes*) a čeledi čápoovití (*Ciconiidae*), se táhne jako pruh středem Eurasie, od západoevropského pobřeží přes střední Evropu, Pobaltí, Balkán, Ukrajinu, centrální část evropského Ruska a jižní Sibiř až na Dálný východ (do Přímořské oblasti Ruské federace a na se-

Hnízdící čápi černí

Foto Libor Dostál

ver Číny a Korejského poloostrova). Čápi černí hnízdí i v severním Turecku, Zakavkazí a na Středním východě. Druh zcela chybí ve Skandinávii a na Britských ostrovech.

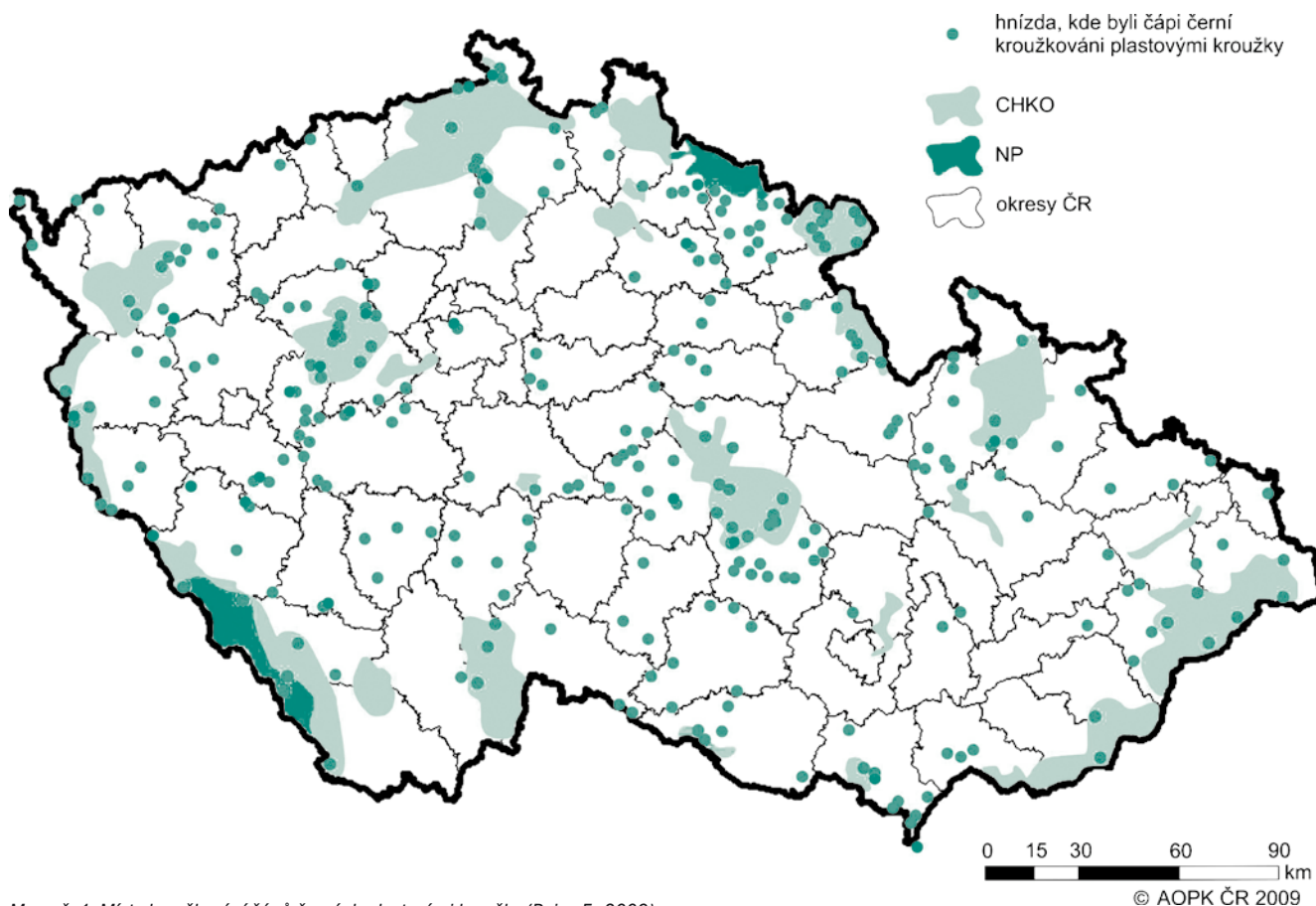
Krásní, skrytě žijící ptáci se z evropské přírody opravdu téměř vytratili. Ze západní Evropy zmizeli v 19. století, současnou populaci na Pyrenejském poloostrově považujeme tedy za reliktní. V západní části areálu i ve střední Evropě dosahovali nejnižších početních stavů kolem roku 1930, pak se postupně začaly zvyšovat počty hnízdicích párů a jejich areál se rozšiřoval. V současné době hnízdí v Evropě přibližně 7 800–12 000 párů, což představuje více než polovinu světové populace. Pro

populaci čápů černých v České republice byly důležitým refugiem lesy Karpatského oblouku. Do konce 19. století hnízdili u nás čápi černí jen na jižní Moravě. Teprve od druhé poloviny 20. století začala nová expanze, v Čechách bylo první hnízdění prokázáno v roce 1952 u Trutnova a do roku 1960 byla hnízda zjištěna i v Orlických a Novohradských horách a v Lánské oboře. Během 60. a 70. let 20. století čápi populace postupně obsadila vhodné lokality na celém území republiky. Šíření druhu do nových oblastí naštěstí doposud pokračuje, přibližně třetina české populace obývá chráněná území, především chráněné krajinné oblasti, národní parky a ptačí oblasti. Lze říci, že vzhledem k hustotě osídlení české a moravské krajiny a vzhledem k tomu, že je dnes už člověkem značně pozměněná, projeví naši čápi černí jistou přizpůsobivost. Vývoj jejich početnosti je patrný z tabulky na předcházející straně.

Při monitoringu výskytu čápů černých v České republice a na Slovensku v letech 1934–1986 ornitologové okroužkovali 1 048 jedinců. Od roku 1994 se v Evropě začali čápi značit speciálními barevnými plastovými kroužky s unikátním kódem pro jednoznačnou identifikaci na větší vzdálenost. V České republice těmito kroužky v letech 1994–2008 ornitologové označili 2 084 čápů černých. Existuje již

Početnost hnízdicích párů čápů černých na území ČR

období	početnost (páry)	obsazenost (výskyt v kvadrátech zoologického mapování České republiky)
do roku 1930	4–5	
1934	5–6	
1942–1945	20–25	
1964–1966	50	
1973–1977	100–150	26 % kvadrátů
1985–1989	200–300	62 % kvadrátů
1994	320–330	
2000–2003	300–400	79 % kvadrátů
2004–2009	300–400	

Mapa č. 1: Místa kroužkování čápů černých plastovými kroužky (Pojar, F., 2009)

mnoho zpětných hlášení informujících např. o tom, kde byli zastíženi ptáci okroužkování na konkrétních hnízdech (viz mapa č. 1). Nejstarší kroužkovaný pták se ve volné přírodě dožil osmnácti roků (v zajetí čápi černí žijí i 30 let).

Kromě izolované populace v jižní Africe, která vznikla patrně počátkem 20. století z migrujících ptáků, jsou čápi černí výlučně tažní. Zimují v rovníkové a jižní Africe, někteří ve Francii a Španělsku a část v jižní Asii. Naše území leží na tahovém rozhraní, ptáci ze západní části republiky táhnou na zimoviště západní cestou přes Španělsko a Gibraltar, ostatní migrují tradiční východní cestou přes Balkán a Malou Asii.

K popularitě čápů černých a zájmu veřejnosti o jejich sledování značnou měrou přispěl především projekt Českého rozhlasu s názvem *Africká odysea*, který v letech 1995–2000 pomocí satelitní telemetrie sledoval tah osmnácti čápů černých. Díky výsledkům monitoringu tohoto projektu se ukázalo, že průměrná délka tahové trasy činí 6 227 km, přičemž západní cesta je co do vzdálenosti i času potřebného na její překonání kratší (průměrně 5 667 km, trvá 37 dní) než trasa východní (průměrně 7 000 km, trvá 80 dní kvůli delším zastávkám). Zpět na hnízdiště přilétají naši čápi v době od konce března do poloviny

dubna, někdy oba ptáci z páru současně. Pokud jeden z nich nepřiletí, druhý si hledá náhradu. Na zimoviště odlétají v průběhu srpna a první poloviny září, řidčeji do konce září, ačkoliv existují záznamy i o pozdějších odletech. Táhnou zpravidla

v odpoledních hodinách, často jednotlivě, zřídka dvakrát nahlučení do hejn. Za den urazí 150–300 km při průměrné rychlosti 126 km/hod. Nad pouštěmi létají rychleji, takže urazí větší vzdálenosti, 250–480 km za den. Tah trvá podle zvolené trasy, doby

Čáp černý na lovu

Foto Petr Hůla

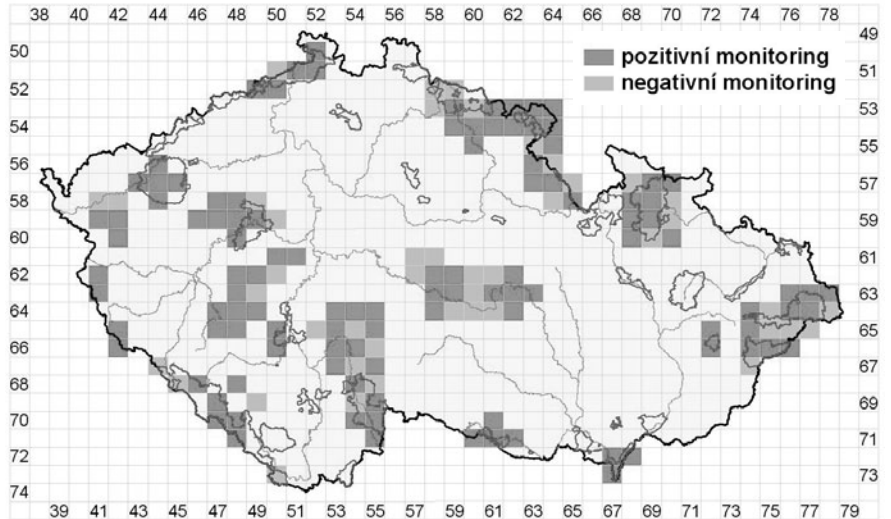

Čáp černý

Foto Zdeněk Patzelt

odletu a zastávek na odpočinek 5–15 týdnů. Čápi se opakovaně vrací na stejná zimoviště či na zimoviště ve stejných oblastech a stejně tak má většina čápů i svá oblíbená hnízdiště.

Hnízdí v lesích, od luhů s bažinami a rybníky v nížinách až k horským lesům v blízkosti jejich horní hranice, nejvýše položené hnízdo je známo z Orlických hor ve výšce 1 088 m n. m. Dávají přednost roz-

Mapa č. 2: Výsledky monitoringu čápa černého v roce 2006 (Hora et al. 2010)

sáhlejším listnatým a smíšeným porostům s dostatkem zarybněných vodních toků i stojatých vod, ale zahnízdí i v lesích čistě jehličnatých. Z mapy č. 2 je zřejmé, ve kterých oblastech prokázal hnízdění pravidelný monitoring (mapa ukazuje výsledky z roku 2006). Čápi černí hnízdí převážně na stromech, mohou ale zahnízdit i na skále, výjimečně na zemi či pařezu. Stejně hnízdo jim slouží mnoho let po sobě. I když někdy využijí i staré hnízdo káněte či jestřába, většinou si je stavějí sami. Nejčastěji na starém solitérním stromě (buk, dub, jedle, smrk, borovice), mnohdy na

prudkém svahu blízko otevřených ploch, jako jsou potoky a říčky, v místě s nízkou mírou vyrušování a zároveň s dobrým přístupem. Často též v blízkosti loviště, které bývá umístěno do vzdálenosti 1 km. Stromová hnízda na listnatých stavějí čápi nejčastěji na spodních větvích dál od kmene, na jehličnanech na bočních větvích těsně u kmene nebo na uraženém či pokřiveném vrcholu. V České republice je nejvíce preferovaným hnízdním stromem buk lesní. Hnízda, ukrytá v listoví, se nacházejí v průměrné výšce 8,25 m nad zemí. Lovecký areál páru má plochu přibližně 300 km². Čápi černí někdy hnízdí v rozvolněných skupinách, přičemž nejmenší vzdálenost mezi hnízdy bývá kolem 500 m. V takových případech se lovecké areály mohou překrývat.

Černí čápi se žijí výlučně živočišnou potravou, v níž dominují ryby, u české populace především pstruzi, dále žáby, plazi, bezobratlí a drobní savci. Loví při brodění v potocích a říčkách všech typů, občas ale sbírají kořist i ze suché země. V průběhu hnízdní péče spotřebuje každé mládě průměrně 14–20 kg potravy, denní spotřeba odpovídá přibližně 250 g přinášené kořisti. Dospělí ptáci krmí své potomky zpravidla 4–5× denně v intervalu 2–6 hodin, podle počasí a dostupnosti kořisti, zejména však dopoledne a v podvečerních hodinách.

Čáp černý patří v naší přírodě mezi zvláště chráněné živočichy, podle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, a podle jeho prováděcí vyhlášky č. 395/1992, je zařazen do kategorie silně ohrožených druhů. Červený seznam ČR i Červený seznam IUCN jej vedou jako kriticky ohrožený druh (C 1). Evropská legislativa zahrnuje čápa černého do Přílohy I Směrnice Rady č. 79/409/EEC, Směrnice o ptácích; na jejím základě je předmětem ochrany v šesti ptačích oblastech našeho státu, kte-

Čáp černý

Foto Zdeněk Patzelt

Mláďata čápů černých na hnízdě

Foto Zdeněk Patzelt

rými jsou Třeboňsko, Šumava, Doupovské hory, Krkonoše, Horní Vsacko a Beskydy (vyskytuje se ale i v dalších oblastech).

I přes mezinárodní zákonnou ochranu se bohužel neustále setkáváme s přímým ohrožením těchto ptáků zejména nelegálním odstřelem během tahu. Dochází k tomu jak na území Evropy (v Itálii, Francii a Španělsku), tak i na Blízkém východě a na zimovištích v Africe. Část čápů umírá následkem nárazu do elektrického vedení či po zasažení

elektrickým proudem. Na zimovištích čápy rovněž ohrožuje zánik původních biotopů, tlak na vodní zdroje a používání pesticidů.

U nás největší negativum představuje rušení na hnízdištích. Lidské aktivity, hlavně zvýšený pohyb osob při lesnických pracích v blízkosti hnízda, přináší riziko především v době přiletu, vytváření páru a na počátku hnízdění. Dalším faktorem ohrožujícím život čápů může být fragmentace lesních komplexů, nedostatek hnízdních stromů a zánik

lovišť v důsledku nevhodných lesnických a vodohospodářských zásahů.

Pro udržení a rozvoj populací čápů černých je nezbytné, aby nezánikly lokality vhodné pro hnízdění a aby lesní porosty nabízely dostatek hnízdních stromů. Je rovněž důležité, aby lesnické práce byly odsunuty na konec hnízdního období nebo nejlépe až do období, kdy mláďata už hnízda opustila.

Mgr. Anna Hoffmannová,
zoolog Správy CHKO Křivoklátsko

Literatura:

- BOBEK, M., 2003: African Odyssey Project – Black Stork Migration and Ecology Presented on Internet. *Aves* 40: 212–221. – BOBEK, M., POJER, F., PESKE, L., et SIMEK, J., 2003: Wintering of black storks (*Ciconia nigra*) from the Czech Republic in different parts of Africa. *Aves* 40: 176–178. – BOBEK, M., SIMEK, J., POJER, F., et PESKE, L., 2002: Migration patterns of black storks (*Ciconia nigra*) from the Czech Republic as revealed by satellite and VHF telemetry. *Aves* 40: 118–119. – CEPÁK, J., KLVAŇA, P., ŠKOPEK, J., SCHRÖPFER, L., JELÍNEK, M., HORÁK, D., FORMÁNEK, J., et ZÁRYBNICKÝ, J., 2008: Atlas migrace ptáků České a Slovenské republiky. Aventinum, Praha. 607 str. – ČECH, P., et VILÍMOVSKÝ, V., 2005: Příspěvek k poznání vývoje mláďat a hnízdní biologie čápa černého (*Ciconia nigra*). *Sylvia* 41: 119–128. – HAMPL, R., BERAN, V., et DOLATA, P. T., 2007: Potrava mláďat čápa černého (*Ciconia nigra*) v České republice a Polsku. *Sylvia* 43: 165–172. – HAMPL, R., BUREŠ, S., BALÁŽ, P., BOBEK, M., et POJER, F., 2005: Food Provisioning and Nesting Diet of the Black Stork in the Czech Republic. *Waterbirds* 28(1): 35–40. – HORA, J., BRINKE, T., VOJTĚCHOVSKÁ, E., HANZAL, V., KUČERA, Z. (eds.), 2010: Monitoring druhů přílohy I Směrnice o ptácích a ptačí oblasti v letech 2005–2007. AOPK ČR. – HUDEC, K. (ed.), 1994: Fauna ČR a SR. Ptáci 1. Academia Praha. – HUDEC, K., ŠTĀSTNÝ, K., et al., 2005: Fauna ČR Ptáci 2/I. Academia Praha, 572 str. (druhé přepracované a doplněné vydání) – POJER, F., 2001: Black stork in the Czech Republic – present status and conservation. Abstracts of the 3th International Black Stork Conference, 28–31 March 2001, Belgium. – POJER, F., 2009: Hnízdí u nás naši čápi černí? *Ochrana přírody* 4: 18–22. – ROSENVALD, R., et LÖHMUS, A., 2003: Nesting of the black stork (*Ciconia nigra*) and white-tailed eagle (*Haliaeetus albicilla*) in relation to forest management. *Forest Ecology and Management* 185: 217–223. – ŠTĀSTNÝ, K., BEJČEK, V., et HUDEC, K., 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice, 2001–2003. Aventinum, Praha. 463 str. – VLACHOS, C. G., BAKALOUDIS, D. E., ALEXANDROU, O. G., BONTZORLOS, V. A., et PAPAOKOSTA, M. A., 2008: Factors affecting the nest site selection of the black stork, *Ciconia nigra* in the Dadia-Lefkimi-Soufli National Park, north-eastern Greece. *Folia Zoologica* 57(3): 251–257.